

УДК 342.7:32/33

КОРЖ І.Ф., доктор юридичних наук, с.н.с., заступник керівника наукового центру електронного парламенту та правової інформації ДНУ ПБП НАПрН України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0446-5975>.

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА КОРУПЦІЯ, ЯК ПРОЯВ ЇХ ПОРУШЕННЯ

Анотація. В статті досліджується питання стану запровадження та дотримання загально визнаних правових принципів та норм міжнародного права у сфері основоположних прав і свобод людини в Україні. Зазначено, що під правами людини потрібно розуміти визначальні засади правового статусу особи, які належать їй від самого народження, є природними і невідчужуваними, без яких людина не може існувати як повноцінна суспільна істота, а тому вони є необхідним елементом громадян, суспільства і правової держави. В основі концепції прав людини лежать дві основні цінності – людська гідність і рівність. Визначаються та формалізуються права людини насамперед міжнародним правом, яке включає в себе ряд базових міжнародно-правових актів, як то: Загальна декларація прав людини; Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї; Хартія основних прав Європейського Союзу. Україна, яка зазначила свій подальший розвиток у напрямку інтеграції в ЄС, формалізувала права своїх громадян у прийнятій в 1996 році Конституції, в якій закріплена ціла низка як традиційних, так і нових гарантій прав та свобод людини та громадянина, які дозволяють кожному громадянину обирати вид своєї поведінки, користуватися економічними й соціально-політичними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах. Підкреслено, що утвердження в Україні прав людини як вищої соціальної цінності ускладнюється низкою чинників, що визначається головним чином низкою правовою культурою як суспільного загалу, так і державних службовців і підтверджується тим, що протягом багатьох років Україна займала одне з перших місць серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ про порушення прав громадян, які перебували на розгляді в Європейському суді. Це вказує на існуючі проблеми в державі щодо правовиховання, правосвідомості, правової культури тощо громадян, які перебувають насамперед в органах публічної влади, і що виливається у прояві корупції, як правовому нігілізмі громадян. Особливої цінності зазначене набуває у період ведення бойових дій проти російської агресії, про що свідчать непоодинокі повідомлення в мас-медіа. Такі прояви корупційних скандалів у Міністерстві оборони України, в цивільно-військових адміністраціях, в органах місцевого самоврядування, в інших державних органах країни свідчить про наявність глибокої політико-правової кризи в органах державного управління країни, наслідком відсутності програмних документів щодо здійснення державної кадрової політики, незадіювання правових механізмів боротьби з корупцією. Навіть Закон України “Про деолігархізацію” піддався нищівній критиці не лише з боку української громадськості, а й з боку “західної” спільноти. Підтвердженням актуальності та значущості необхідності вирішення в Україні проблеми корупції свідчить факт висунення нашим союзником США чітких умов подальшої підтримки України у її боротьбі з агресією та прагненням вступити до Європейського Союзу. Майбутній успіх України залежить від прискорення темпу реформ, що залишаються нереалізованими, та невідкладного виконання визначених пріоритетних перетворень в Україні.

Ключові слова: загрози, корупція, міжнародне право, права людини, основоположні права і свободи, справедливість.

Summary. This article examines the state of implementation and compliance with generally recognized legal principles and norms of international law in the field of fundamental human rights

and freedoms in Ukraine. It is noted that human rights should be understood as the defining principles of a person's legal status, which belong to them from birth, are natural and inalienable, without which a person cannot exist as a full-fledged social being, and therefore they are a necessary element of citizens, society and the rule of law. The concept of human rights is based on two basic values – human dignity and equality. Human rights are defined and formalized primarily by international law, which includes a number of basic international legal acts, such as: Universal Declaration of Human Rights; European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its protocols; Charter of Fundamental Rights of the European Union. Ukraine, which noted its further development in the direction of integration into the EU, formalized the rights of its citizens in the Constitution adopted in 1996, which enshrines a whole series of both traditional and new guarantees of human and citizen rights and freedoms, which allow each citizen to choose the type of his behavior, to use economic and socio-political freedoms and social benefits both in personal and public interests. It is emphasized that the establishment of human rights in Ukraine as the highest social value is complicated by a number of factors, which is mainly determined by the low legal culture of both the general public and civil servants and is confirmed by the fact that for many years Ukraine occupied one of the first places among the member states of the Council of Europe by the number of cases of violation of citizens' rights that were pending in the European Court. This indicates the existing problems in the state regarding legal education, legal awareness, legal culture, etc. of citizens who are primarily in public authorities, and which manifests itself in the manifestation of corruption, as legal nihilism of citizens. This becomes particularly cynical during the period of fighting against Russian aggression, as evidenced by numerous reports in the mass media. Such manifestations of corruption scandals in the Ministry of Defense of Ukraine, in civil-military administrations, in local self-government bodies, in other state bodies of the country testify to the presence of a deep political and legal crisis in the state administration bodies of the country, as a result of the lack of program documents on the implementation of state personnel policy, inactivity legal mechanisms to fight corruption. Even the Law of Ukraine "On De-Oligarchization" was subjected to devastating criticism not only from the Ukrainian public, but also from the "Western" community. Confirmation of the relevance and importance of the need to solve the problem of corruption in Ukraine is evidenced by the fact that our ally the USA put forward clear conditions for further support of Ukraine in its fight against aggression and aspiration to join the European Union. The future success of Ukraine depends on accelerating the pace of reforms that remain unimplemented and the immediate implementation of identified priority transformations in Ukraine.

Keywords: *threats, corruption, international law, Human Rights, fundamental rights and freedoms, justice.*

Постановка проблеми. Стан і рівень забезпечення прав людини завжди були актуальною проблемою як в колишніх СРСР та УРСР, так і в сучасній Україні, і мають складні аспекти її прояву. В Україні зазначена проблема тісно пов'язана з неналежним рівнем дотримання закріплених у Конституції України основоположних прав і свобод людини з боку держави та її органів, що знаходить свій вияв у труднощах реалізації згаданих прав і свобод, в недостатньому рівні їх захищеності від порушень та в гарантії їх поновлення.

Права людини в Україні пов'язуються насамперед із правовим статусом особи, що характеризується як юридичне закріплення правового положення людини і громадянина в сучасному суспільстві. А основу правового статусу людини і громадянина складають її права і свободи. Обравши свій подальший розвиток у сім'ї розвинутих економічно і політично країн Європи, Україна, відповідно до міжнародних зобов'язань, законодавчо врегулювала питання визначення та забезпечення основоположних прав і свобод у своїй Конституції та законах.

Водночас, як показує практика правового, політичного, соціального тощо життя в Україні, питання дотримання та забезпечення основоположних прав і свобод знаходяться ще на неналежному рівні. Зазначене підтверджується значною кількістю в Україні політичних, судових, мас-медійних тощо скандалів, а також “лідуючими” позиціями України в Європейському суді з прав людини за кількістю скарг громадян України до держави щодо порушення нею їхніх прав і свобод, а також невиконання рішень судів щодо їх поновлення.

Особливої гостроти в житті українського суспільства набули факти прояву корупції, яка, є негативним суспільним явищем, що проявляється в злочинному використанні службовими особами, громадськими і політичними діячами їх прав і посадових можливостей з метою особистого збагачення. Окрім того, що корупція створює загрози національній безпеці та демократичному розвитку держави, вона негативно впливає на всі сторони суспільного життя, підриває універсальні соціальні цінності, якими є права людини. У процесі прояву корупції здійснюється порушення основоположних прав і свобод людини у різних сферах життєдіяльності.

Корупція є одним із найбільш істотних факторів організованої злочинності, яка, у свою чергу, є одним із факторів, що негативно впливають на соціальну життєдіяльність, порушуючи права людини – на життя, свободу, благополуччя, особисту недоторканність тощо. Тим самим корупція є суттєвою перешкодою на шляху реалізації прав людини, до реалізації Українським народом свого прагнення жити в правовій, соціальній, демократичній державі.

Метою статті є, на підставі аналізу стану в Україні правового регулювання основоположних прав і свобод людини і громадянина відповідно до загальноприйнятих міжнародних принципів, вияснити та уточнити прогалини у даній сфері, оскільки аналіз стану та постійний моніторинг забезпечення прав людини в Україні, наукові дослідження зазначеного є дієвим способом встановлення реального стану справ у цій сфері, що дозволить своєчасно та ефективно реагувати на існуючі ризики та загрози.

Також передбачається розкрити сутність та стан в Україні нинішнього феномену “корупція”, як факту прояву правового нігілізму, низького рівня правової культури у суспільстві, недостатнього рівня правового виховання в державі, та визначити рівень терпимості публічної влади щодо згаданого феномену з ціллю напрацювання відповідних пропозицій щодо напрямів та механізмів мінімізації негативного впливу корупції на українське суспільство.

Виклад основного матеріалу. Одним із здобутків нинішнього цивілізованого світу є міжнародна формалізація прав людини, тобто, вкладення в правові рамки комплексу природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, що обумовлені фактом існування людини в цивілізованому суспільстві; іманентними можливостями людини поводитися відповідно до своїх свідомих волевиявлень та робити все, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватної шкоди правам і свободі інших людей.

Під правами людини, як зазначено в науково-довідковій літературі, розуміються визначальні засади правового статусу особи. Права належать людині від народження, а тому є природними і невідчужуваними. Без цих прав людина не може існувати як повноцінна суспільна істота. Вони є необхідним елементом громадян, суспільства і правової держави [1, с. 710].

Першим міжнародно-правовим документом, що визначає та формалізує права людини, є Загальна декларація прав людини, прийнята у 1948 р. ООН [2], яка офіційно проголосила основні права і свободи людини. Декларація була проголошена як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і

кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти повазі до цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом застосування національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією. Декларація передбачає, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.

Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і дотримання проголошених у ній прав, беручи до уваги те, що метою Ради Європи (РЄ) є досягнення тіснішого єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод.

Другим подібним міжнародно-правовим документом є Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська Конвенція з прав людини) [3] та протоколи до неї, яка була ратифікована Україною в 1997 році [4]. Договірні Сторони Конвенції повинні гарантувати кожному, хто перебуває під їх юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції, що включає в себе:

- право на життя;
- заборона катування;
- заборона рабства і примусової праці;
- право на свободу та особисту недоторканість;
- право на справедливий суд;
- ніякого покарання без закону;
- право на повагу до приватного і сімейного життя;
- свобода думки, совісті і релігії;
- свобода вираження поглядів;
- свобода зібрань та об'єднання;
- право на шлюб;
- право на ефективний засіб юридичного захисту;
- заборона дискримінації.

Концепція передбачає певні відступи для Сторін під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, за умови, що вживані ними заходи не суперечать іншим зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

Як зазначається в Раді Європи, права людини подібні до своєї броні: вони захищають нас; вони подібні до правил, оскільки кажуть нам, як можна поводитися; і вони подібні до суддів, тому що ми можемо до них волати. Вони абстрактні як емоції, і як емоції вони належать кожному і існують, що б навколо не відбувалося. Вони подібні до природи, тому що їх можна зневажати; і подібні до духу, тому що їх неможливо зруйнувати. Подібно до часу, вони однаково ставляться до всіх нас: багатим і бідним, старим і молодим, білим і чорним, високим і низькорослим. Вони пропонують нам повагу, і вимагають від нас ставитись з повагою до інших. Ми можемо іноді розходитися у визначенні доброти, істини та справедливості, але, зустрівшись із ними у житті, ми їх обов'язково дізнаємося [5].

Право – це вимога, про яку люди справедливо заявляють. Визнання прав людини означає визнання того, що кожній людині дано право вимагати дотримання таких положень: люди мають ці права, що б не говорилося і щоб не робили, тому що людина, так само, як і усі люди, також є людиною. Права людини притаманні кожній людині.

В основі концепції прав людини лежать дві основні цінності: перша – це людська гідність, а друга – рівність. Права людини можна розуміти як щось, що визначає базові

норми, необхідні для того, щоб жити з почуттям гідності, і їхня універсальність впливає з того, що принаймні в цьому всі люди рівні. Тому у Європейському Союзі (ЄС) з цих двох основних цінностей виводяться багато інших, і з їхньою допомогою точніше визначаються, як на практиці мають співіснувати люди та суспільства. Наприклад: **Свобода**: оскільки людська воля становить важливу частину людської гідності. **Примус** робити щось усупереч нашому бажанню принижує людську особистість. **Повага до інших**: оскільки відсутність поваги до інших не дозволяє оцінити їхню індивідуальність та їхню людську гідність. **Непринциповіст дискримінації**: оскільки рівність людей у людській гідності означає, що ми можемо судити про права і можливості людей, з їх фізичних чи інших ознак. **Нетерпимість**: оскільки нетерпимість свідчить про відсутність поваги до відмінностей, а рівність значить тотожність чи однаковість. **Справедливість**: оскільки люди, рівні у своїй приналежності до людського роду, заслуговують на справедливе ставлення. **Відповідальність**: оскільки повага до прав інших людей передбачає відповідальність кожної людини за її дії та вимагає від неї зусиль, спрямованих на реалізацію її прав та прав усіх людей.

Права людини невід'ємні, неподільні, взаємозалежні та взаємопов'язані. Вони виступають у ролі мінімальних стандартів, які застосовуються до всіх людей; кожна держава чи суспільство мають право встановлювати та застосовувати більш високі або більш специфічні стандарти.

Необхідно зазначити, що після прийняття Загальної декларації прав людини, у різних регіонах світу були розроблені власні системи захисту прав людини, які існують поряд із системою, створеною ООН. Дотепер існують регіональні установи захисту прав людини в Європі, Америці та Африці. В арабському світі та країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АСЕАН) також робляться кроки до інституційного закріплення регіональних стандартів прав людини. Але при цьому багато країн цієї частини світу також ратифікували основні договори та конвенції ООН, тим самим висловивши свою згоду з їхніми основними принципами і добровільно взяли на себе зобов'язання щодо дотримання міжнародного права стосовно прав людини.

Прихильність Європейського Союзу до захисту прав людини отримала новий імпульс з прийняттям Лісабонського Договору від 13 грудня 2007 року, який набув чинності 1 грудня 2009 року [6] та дав повне юридичне обґрунтування підготовленій у 2000 році Хартії основних прав Європейського Союзу [7]. Новий договір замінює Європейську Конституцію. Формально договір не є Конституцією – у ньому немає згадки про гімн чи прапор. Але документ зберіг всі ключові постанови про реформи, що були в первинному документі – Європейській конституції.

У Хартії викладено громадянські, політичні, соціальні та економічні права, яких зобов'язані дотримуватись як держави-члени, так і сам Європейський Союз. Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ) виступатиме проти будь-якого положення у законодавстві Євросоюзу, яке суперечить Хартії, та перевірить закони країн-членів ЄС на їхню відповідність Хартії, залишаючи за національними судами ухвалення рішень з повсякденних питань. Хартія поділяє права на шість “категорій”: гідність, свобода, рівність, солідарність, громадянські права та справедливість. Категорія “гідність” гарантує право на життя та вводить заборону на тортури, рабство та смертну кару. Категорія “свобода” включає право на приватне життя, одруження, свободу думки та вираження думок, право зборів, право на освіту, право на працю, право мати власність та притулок. До “рівності” належать права дітей та людей похилого віку. Категорія “солідарність” включає соціальні права та права трудящих, право на справедливі умови праці, захист від необґрунтованого звільнення та доступ до медичної допомоги. До

“громадянських прав” входять свобода слова та свобода пересування, а категорія “справедливість” гарантує право на ефективні засоби правового захисту, справедливий судовий розгляд та презумпцію невинності.

Зазначимо, що правові механізми, створені для захисту різних сфер людських інтересів. У Європі, а також в Африці, Південній та Північній Америці, є суд, який розглядає скарги щодо порушення прав – Європейський Суд з прав людини. Навіть якщо скарги не підпадають під юрисдикцію Європейського Суду, то існують інші механізми, які дозволяють притягти держави до відповідальності за їхні дії та примусити їх до виконання своїх зобов’язань відповідно до угод про права людини. Людям легше від самого факту існування таких правових норм, навіть якщо не завжди є правові засоби, щоби примусити держави до їх виконання.

Як зазначають в ЄС, реалізувати права людини – це вміти долати перешкоди на цьому шляху:

- по-перше, деякі уряди, політичні партії чи кандидати у владу, діячі соціальної та економічної сфери, представники громадянського суспільства часто говорять “мовою прав людини”, але при цьому не беруть на себе зобов’язань захищати ці права. Іноді причиною цього є нерозуміння того, якими мають бути стандарти прав людини. В інших випадках йдеться про умисне зловживання та бажання виставити себе поборником прав людини та створити собі позитивний імідж в очах усього світу;

- по-друге, уряди, політичні партії та кандидати у владу, громадянські активісти можуть критикувати інших за порушення прав людини, але при цьому самі не дотримуються стандартів прав, а це називається політикою подвійних стандартів;

- по-третє, можуть бути випадки, коли права одних людей обмежуються для захисту прав інших. Іноді це може бути справедливо, оскільки права людини не безмежні, але, здійснюючи свої права, людина не повинна заважати іншим людям робити те саме. Проте, треба бути пильними і не допускати, щоб захист прав інших людей не став простим приводом для введення обмежень. Важливо, щоб моніторингом таких випадків займалися представники громадянського суспільства та незалежні судові органи;

- по-четверте, є приклади, коли захист прав однієї групи людей може спричинити обмеження прав інших, і це треба відрізнити від наведеного вище прикладу обмеження прав [5].

Україна, яка зазначила свій подальший розвиток у напрямку інтеграції в ЄС, формалізувала права своїх громадян у прийнятій в 1996 році Конституції [7]. У ній закріплена ціла низка як традиційних, так і нових гарантій прав та свобод людини та громадянина, які дозволяють кожному громадянину обирати вид своєї поведінки, користуватися економічними й соціально-політичними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах. Цьому питанню присвячений “Розділ II – Права, свободи та обов’язки людини і громадянина” Конституції України. Визначаючи права людини, Конституція України закріплює обов’язок кожного неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності (ст. 68 Конституції України).

В Конституції України можна виділити наступні групи прав людини:

- громадянські права, тобто можливості людей, що характеризують їх фізичне і біологічне існування, задоволення матеріальних, духовних та деяких інших потреб;

- політичні права, тобто можливості людини і громадянина брати участь у громадському і державному житті, вносити пропозиції про поліпшення роботи державних

органів, їх службових осіб і об'єднань громадян, критикувати недоліки в роботі, безпосередньо брати участь в різних об'єднаннях громадян;

– економічні права, тобто можливості людини і громадянина, які характеризують їх участь у виробництві матеріальних благ;

– соціальні права, тобто можливість людини і громадянина по забезпеченню належних соціальних умов життя;

– екологічні права, тобто можливість людини і громадянина мати безпечне екологічне середовище;

– культурні права, тобто можливості доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) та всього людства;

– сімейні права, тобто можливості людини і громадянина вільно розпоряджатися собою в сімейних правовідносинах:

а) невторчання в сімейне життя;

б) добровільне укладання шлюбу, рівні права і обов'язки у шлюбі і сім'ї;

в) право на державну охорону сім'ї, материнства, батьківства і дитинства;

г) право на рівність дітей незалежно від походження чи народження у шлюбі або поза шлюбом тощо.

Необхідно зазначити, що Конституція України декларує правовий характер Української держави (ст. 1). Розвиваючи ці програмні положення, ст. 3 Основного Закону проголошує людину та її права найвищою соціальною цінністю в Україні. При цьому права людини виступають детермінуючим критерієм, що визначає зміст і спрямованість діяльності держави. Закріплюється принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а утвердження забезпечення прав та свобод людини визначається головним обов'язком держави.

Такі формально юридичні характеристики Української держави, носять, по суті, не стільки констатуючий, скільки програмний, цільовий характер, визначаючи напрям розвитку держави на перспективу. Разом із тим, є очевидним, що надмірна відірваність суспільних реалій від їх правової форми спричиняє нелегітимність влади в очах українських громадян. Влада, яка зневажає невідчужувані права, втрачає свою легітимність, врешті як втрачають легітимність і закони чи інші нормативні акти, видані нею.

Утвердження в Україні прав людини як вищої соціальної цінності ускладнюється низкою чинників. Чи не найважливіший із них – низька правова культура не лише суспільного загалу, але й багатьох державних службовців, у чий посадові обов'язки безпосередньо входить захист порушених прав і попередження порушення інших прав. Однак ті, хто покликаний захищати правові цінності, часто використовують їх у суто риторичних цілях, своєю особистою поведінкою демонструючи зневагу до прав людини і пропонуючи суспільству приклад зразків поведінки, які заохочують його моральний розлад.

Важливо зазначити, що одночасно з прийняттям Конституції було необхідним створення механізму реалізації Основного Закону, у тому числі й щодо практичного втілення передбачених нею прав, свобод і обов'язків. При цьому під механізмом реалізації слід розуміти діяльність суб'єктів права, в результаті якої громадяни реально мають свободи, користуються правами та виконують обов'язки, та сукупність юридичних норм, які регулюють дану діяльність.

Механізм реалізації прав, свобод і обов'язків складається з гарантій їх забезпечення. Гарантії забезпечення прав, свобод і обов'язків людини і громадянина – це відповідні умови й засоби, які сприяють реалізації кожною людиною і громадянином закріплених

Конституцією України прав, свобод і обов'язків. Вони диференціюються на особисті, політичні, економічні, ідеологічні і юридичні.

Таким чином Конституція України приділяє особливу увагу питанню конституційного закріплення прав і свобод людини і громадянина. Це закономірно, адже права і свободи людини й громадянина в наш час стали загальноновизнаною найвищою суспільною цінністю. Нині визнання та практичне здійснення прав і свобод людини і громадянина стало основним критерієм міри демократичності тієї чи іншої держави. Всі права людини і громадянина рівноцінні і взаємопов'язані і тому однаковою мірою повинні захищатися державою. Неприпустиме нехтування одними правами під приводом реалізації інших прав. Всі права людини і права громадянина повинні захищатися державою. З цією метою в Україні створені певні державні інститути. Гарантом права і свобод людини і громадянина є Президент України. Парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. При недотриманні прав людини чи/та громадянина, кожен має право на захист. Одним із способів захисту є судовий захист, тобто право людини на звернення до суду за відновленням своїх прав та інтересів.

Необхідно зазначити, що до міжнародних механізмів реалізації прав, свобод і обов'язків, окрім зазначених вище актів, можна віднести:

- Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р.;
- Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р.;
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р.;
- Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21.12.1965 р. (ICERD);
- Конвенція ООН про подолання всіх форм дискримінації щодо жінок від 1979 р. (CEDAW);
- Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. (UNCRC);
- Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. (UNCRPD).

Європейський суд з прав людини є міжнародним органом, який за умов, визначених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, може розглядати заяви, подані особами, які скаржаться на порушення своїх прав.

Україна є стороною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з 11 вересня 1997 року. Водночас протягом багатьох років Україна займала лідируючі місця серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді в Європейському Суді. Порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, стосується зокрема, таких питань:

- невиконання або тривале виконання рішень національних судів;
- надмірна тривалість провадження досудового слідства у кримінальних справах і судового розгляду цивільних, кримінальних, господарських та адміністративних справ;
- незабезпечення права на належний судовий захист, неефективність розслідування кримінальних справ правоохоронними органами за скаргами на неналежне поводження з боку представників органів держави;
- порушення майнових прав;
- неналежні умови утримання та лікування осіб, які перебувають під вартою [8].

При цьому найбільша кількість скарг – 95 % – це невиконання судових рішень. Також тривалий розгляд справ у судах [9]. Як впливає з наведеного, основним порушником прав людини є державна влада, що вказує на існуючі проблеми в державі

щодо правовиховання, правосвідомості, правової культури тощо громадян, які перебувають в органах публічної влади.

Водночас необхідно зазначити, що щорічно державний бюджет України втрачає принаймні 450 мільярдів гривень через корупційні схеми. Цифра вражає сама по собі, але якщо до неї додати ще 500 мільярдів гривень потенційних інвестицій, яких наша країна не отримує через ті ж такі схеми, то матимемо ще один державний бюджет. Тобто ми могли б спокійно подвоїти наші видатки на оборону, охорону здоров'я, освіту та соціальне забезпечення, якби наша боротьба з корупцією була ефективною [10].

Оскільки на сьогоднішній день термін “корупційна схема” не має офіційного визначення, заслуговує на увагу науковий підхід до цього Ю.В. Орлова, який пропонує під його широким визначенням, згідно з яким дана схема є умовно самостійною формою прояву організованої злочинності у сфері економіки, розуміти стійкий, комплексний соціально-правовий феномен, що виражається у системній діяльності, алгоритмізованій послідовності дій щодо готування та безпосереднього вчинення корупційних злочинів як мети та/або засобу задоволення інтересів у сфері економічних відносин неправомірним способом з попереднім створенням юридичної бази прикриття чи без такого, але з використанням елементів механізму правового регулювання.

Однією з кримінологічно значущих властивостей корупційних схем є їх інституційне взаємопроникнення, що впливає на системну дисфункцію цілих галузей народного господарства, безпеки й обороноздатності країни [11].

Зазначимо, що згадане вище знаходить свій яскравий вираз у прояві корупції, як правовому нігілізмі, навіть у період ведення війни. Зараз це все виглядає надзвичайно цинічно, коли одні крадуть гроші, а інші жертвують своїм життям ради Вітчизни. А проявляється зазначене через:

– поставки державі товарів чи послуг за завищеними цінами через різноманітні “компанії-прокладки”;

– завищення обсягів виконаних робіт, закупівлю на папері речей, яких не існує, які не поставляються державі тощо.

Так, у мас-медіа ходить інформація, надана Державною митною службою України, що Сили оборони України з початку 2023 року не отримали 653 партії вантажів, які при ввезенні в Україну були задекларовані, як гуманітарна допомога для військових. Серед цих товарів – пластини для бронешилетів, прилади нічного бачення, тепловізори, дрони та автомобілі. Випадків, коли українці бачать гуманітарні товари на полицях магазинів, дуже багато. Непоодинокі випадки, коли за кордоном українці отримують гуманітарну допомогу, а потім її продають. Є волонтери, які заробляють на добрій волі країн, що нам допомагають, і продають “гуманітарку” магазинам.

Неодноразові прояви корупційних скандалів у Міністерстві оборони України, в цивільно-військових адміністраціях, в органах місцевого самоврядування, в інших державних органах країни свідчать про наявність глибокої політико-правової кризи в органах державного управління країни, про відсутність належного рівня правосвідомості та правової культури як у політиків, так і у службовців публічної влади, а також про відсутність державної кадрової політики у державі та належної правової культури.

Зазначене вище підтверджується, і це знаходить своє вираження в публікаціях мас-медіа, постійним виникненням політичних і корупційних скандалів у суспільстві, при здійсненні призначень керівного складу правоохоронних органів, органів безпеки та в інші державні органи, а також в подальшій діяльності посадовців, яких було призначено з порушенням процедури. Україну регулярно накриває лавина інформаційних повідомлень про звільнення, висування підозр у скоєнні корупційних дій і затримання чиновників із

різних державних відомств, зокрема митниці, податкової та Міністерства оборони. Прикладом зазначеного може слугувати корупційний скандал, пов'язаний із ігноруванням дії комендантської години у м. Києві, коли під час її дії працюють нічні ресторани і клуби (нічний клуб “Бохо”), а працівники поліції багато місяців не зважають на порушення та ігнорують виклики жителів, при цьому міністр МВС України розказує про свою безсилість навести належний порядок. Це явна ознака “кришування” корупційних дій з боку влади.

Зазначене не свідчить про здійснення активної антикорупційної боротьби у державі, а радше свідчить про вимушену реакцію правоохоронних органів на факти викриття зазначених корупційних дій представниками громадянського суспільства, яке все активніше проявляє нетерпимість до проявів цього правового нігілізму. Таким чином, фактично поширення корупції за своєю суттю є поширенням правового нігілізму, оскільки однією з основних її ознак є свідомо неповага до права, його ігнорування і розрахунок на безкарність. Тим самим порушуються права інших громадян у різних сферах життєдіяльності.

Підтвердженням пасивності правоохоронних органів у боротьбі з корупцією є показники України у рейтингу Індексу сприйняття корупції Transparency International, в якому за 2022 рік Україна посідає 116 місце зі 180, з 33 балами, що всього на один бал позитивніше, ніж у 2021 році [12]. І цей результат – незважаючи на прийняття таких базових нормативних актів у сфері боротьби з корупцією, як:

– Закон України “Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки”, яким затверджено Антикорупційну стратегію на 2021 – 2025 роки, якою і визначаються дані засади [13];

– Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023 – 2025 роки” [14], метою якої є досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагожденості та системності антикорупційної діяльності всіх державних органів та органів місцевого самоврядування, а також належного процесу післявоєнного відновлення України;

– Закон України “Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)” (“Про деолігархізацію”) [15], метою якого є подолання конфлікту інтересів, викликаного злиттям політиків, медіа та великого бізнесу, унеможливлення використання політичної влади для збільшення власних капіталів, забезпечення національної безпеки України в економічній, політичній та інформаційній сферах, захист конституційних прав та свобод громадянина, захист демократії, забезпечення державного суверенітету та уникнення випадків маніпулювання свідомістю громадян шляхом умисного спотворення інформації задля отримання доступу до ресурсів, що належать на праві власності Українському народові.

Необхідно зазначити, що Закон України “Про деолігархізацію” піддався нищівній критиці не лише з боку української громадськості, а й з боку “західної” спільноти. Так, Венеціанська Комісія рекомендувала відійти від “особистісного” підходу у питанні боротьби з олігархічним впливом, і зосередитися на системному підході запровадження заходів, покликаних унеможливити руйнівні наслідки олігархічного впливу для демократії, верховенства права і прав людини.

Європейська Комісія “За демократію через право” (Венеціанська Комісія) підкреслювала, що закон про деолігархізацію не можна втілювати у нинішньому вигляді. Про це йдеться у висновку Венеціанської Комісії, схваленому на пленарній сесії 9 – 10 червня 2021 року. Як зазначили її експерти – більшість країн запровадили

комплекс взаємопов'язаних законодавчих заходів – міжвідомчих, адміністративних, економічних та інших, аби запобігти руйнівним наслідкам для демократії, верховенства права і прав людини від зосередження в руках приватної особи значного впливу на економічне, політичне і громадське життя країни. До таких заходів може відноситися ефективна політика у питанні конкуренції, антикорупційні заходи і заходи для боротьби з відмиванням коштів, заходи для забезпечення плюралізму в медіа, правила фінансування політичних партій і виборчих кампаній. Замість того, аби відстоювати цей багатосекторальний, систематичний підхід, Україна обрала шлях боротьби з руйнівним впливом олігархізації через окремий “особистісний підхід” завдяки схваленні Закону “про олігархів”, – йдеться у висновках [16].

Там же зазначено, що Закон складно узгодити з принципами політичного плюралізму і верховенства права, оскільки він має потенціал використання у політичних цілях. На даному етапі, як видається, поки суть наявного “особистісного підходу” не змінена, навіть значні правки до закону про олігархів не зможуть усунути неминучі розбіжності зі стандартами Ради Європи щодо прав людини, демократії і верховенства права. З цієї причини, Венеціанська Комісія приходить до висновку, що закон не має бути впровадженим у поточному вигляді і що треба дотримуватися “систематичного” підходу.

Венеціанська Комісія озвучила перелік рекомендацій для української влади. Зокрема, рекомендується юридично відкласти втілення даного Закону, здійснити поглиблений і всебічний аналіз наявних систематичних заходів та їхніх недоліків з точки зору структури, повноважень та координації. Однак Українська влада не прислухалася до висловлених порад і, як показала практика, Закон не досяг своєї мети. В Україні продовжують мати місце корупційні скандали, найбільшу нетерпимість до яких проявляє саме громадянське суспільство, тільки не публічна влада країни. Тим самим продовжуються прямі і опосередковані порушення прав громадян у різних сферах життєдіяльності.

Про актуальність та значущість вирішення в Україні проблеми корупції свідчить факт висунення нашим союзником США чітких умов подальшої підтримки України у її боротьбі з агресією та прагненням вступити до Європейського Союзу. Майбутній успіх України залежить від прискорення темпу реформ, вважають у Вашингтоні, й надали Києву список пріоритетних перетворень. До найбільш нагальних перетворень віднесено посилення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та низку кроків з посилення Національного антикорупційного бюро (НАБУ), до яких належить, наприклад, збільшення його штату до 300 осіб, посилення кримінальної спроможності НАБУ та збереження його незалежності. На реалізацію цих перетворень надається три місяці.

Також упродовж трьох місяців має бути відновлена вимога до розкриття інформації про активи та фінансову звітність, проведений незалежний, прозорий відбір нового голови Національного агентства з запобігання корупції (НАЗК) та завершений перезапуск Вищої ради правосуддя. На реформування судової гілки влади, Міністерства оборони та всіх силових відомств надається від трьох місяців до півтора року.

Окрім цього, перелік містить вимоги щодо реформування роботи наглядових рад державних підприємств “Укренерго” і “Нафтогазу”, створення наглядової ради для нового “Укроборонпрому”, корпоратизації “Енергоатому” [17].

Зазначені вимоги як актуальні питання суспільства не один рік стоять на порядку денного української держави щодо їх вирішення. Однак, прояву відповідної політичної волі з боку керівництва держави не видно до цього часу. Є надія, що під відповідним міжнародним тиском вони будуть вирішені найближчим часом.

Висновки.

Підсумовуючи висловлене вище, доцільно зазначити, що Україна у своєму подальшому розвитку впевнено крокує до єднання з сім'єю вільних, демократичних, економічно розвинутих європейських народів і прагне якнайшвидше влитися у "сім'ю" цих народів під назвою "Європейський Союз", хоча при цьому у своєму русі певним чином "шкунтильгає".

Однією із найважливіших умов для реалізації зазначеного є впровадження в життя українського суспільства загальноєвропейських принципів та правових норм європейського і міжнародного права, насамперед що регулюють основоположні права і свободи людини. Україна у даній сфері зробила багато, привівши свою Конституцію та законодавство в цілому до згаданих принципів, що вказує на бажання і невідворотність набраного Україною руху до ЄС.

Водночас, як це має місце і в інших пострадянських країнах, виконання зазначених принципів і правових норм в Україні бажає бути кращим і більш дієвим, про що свідчать значна кількість правопорушень у даній сфері, судових позовів з цих питань, а також звернень громадян до Європейського суду з прав людини щодо порушених їхніх прав, де Україна займає "лідуючі" позиції.

Найбільшим виразником згаданих вище порушень в Україні є високий рівень корупції, про що свідчать відповідні міжнародні показники індексу сприйняття корупції у різних країнах, за якими Україна перебуває в когорті негативних лідерів у Європі. Свідченням зазначеного є "антикорупційні вимоги" США, висунуті до України, як умови їхньої підтримки подальшої боротьби Українського народу проти російської агресії.

На нашу думку, лише завдяки активній позиції та наполегливості громадянського суспільства за підтримки представництв наших європейських та американських союзників в Україні, Український народ "примусить" публічну владу України виконати "домашнє завдання" у даній сфері, тобто проявити належну політичну волю для зазначеного.

Використана література

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. Ю.С.Шемшученко та ін. Київ: Укр. Енцикл., 2002. Т. 4: Н-П. 720 с.
2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 28.08.2023).
2. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська Конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.08.2023).
3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.97 р. № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.08.2023).
4. Что такое права человека? Совет Европы: пособие по образованию в области прав человека с участием молодежи. URL: <https://www.coe.int/ru/web/compass/what-are-human-rights-> (дата звернення: 28.08.2023).
5. Лісабонський договір 2007 року. URL: <https://studies.in.ua/pravo-es-shporu/2461-lsabonskiy-dogovr-2007-r.html> (дата звернення: 28.08.2023).
6. Про основоположні права: Хартія Європейського Союзу від 1 грудня 2009 року. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yeuropejskogo-soyuzu> (дата звернення: 28.08.2023).

7. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

8. Україна та Європейський Суд з прав людини. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-ta-yevropejskij-sud-z-prav-lyudini> (дата звернення: 07.09.2023).

9. 95 % скарг до ЄСПЛ від українців стосуються невиконання судових рішень – Захаров. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/devianosto-piat-vidsotkiv-skarg-do-yevrosudu-vid-ukrainsiv-sto-suyutsia-nevykonannia-sudovyh-rishen/30962110.html> (дата звернення: 07.09.2023).

10. Ю. Самаєва. Скільки країна щороку втрачає на схемах. URL: <https://zn.ua/ukr/mac-rolevel/koruptsijnij-kalkuljator.html> (дата звернення: 07.09.2023).

11. Ю.В. Орлов. Корупційна схема: поняття та сутність: зб. тез доп. V Міжнар. Наук. практ. конф. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*, м. Харків, 31 берез. 2017 р. / Харків. Нац. Ун-т внутр. справ ; Кримінол. Асоц. України. Харків: ХНУВС, 2017. 228 с. С. 138-140.

12. А. Андрійчук. Громадський контроль обмежений. Як війна впливає на рівень корупції в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/indeksiv-spryuunyattya-koruptsiyi-ukrayina/32248930.html> (дата звернення: 09.09.2023).

13. Про засади державної антикорупційної політики на 2021 – 2025 роки: Закон України від 20.06.22 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 09.09.2023).

14. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.23 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.09.2023).

15. Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів): Закон України від 23.09.21 р. № 1780-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-20#Text> (дата звернення: 09.09.2023).

16. В. Саєнко. Венеціанська Комісія назвала аргумент проти закону “про деолігархізацію”. URL: <https://www.unian.ua/politics/venecianska-komisiya-nazvala-argument-proti-zakonu-pro-deoligarhizaciju-12292110.html> (дата звернення: 09.09.2023).

17. США висунули Україні чіткі умови підтримки. Що це означає? URL: <https://www.dw.com/uk/dopomoga-v-obmin-na-reformi-comu-ssa-visunuli-ukraini-citki-umovi-pidtrimki/a-66942465> (дата звернення 29.09.2023).

~~~~~ * * * ~~~~~